

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ІСТОРИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ПЕРЕОСМИСЛЕННІ МИНУЛОГО: РУЙНАЦІЯ ПОМІЖМОР'Я

Теміров В. І.

У статті критично аналізується сучасна концепція української історичної школи, що спрямована на уніфікацію дієвих процесів минулого до європейської історичної думки. Особливо відмічається, що цей процес призводить до нового тлумачення історичних подій. Для зразка, береться період з історії України XVI – XVII ст. Звертається увага на неприпустимість заміни базових понять: народної боротьби на козацьку війну. У висновках автор підкреслює основну сутність трагедійного процесу політичного розпаду Поміжмор'я.

Ключові слова: козаки, повстання, криза, шляхта, Річ Посполита, унія, Богдан Хмельницький.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ИСТОРИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ В ПЕРЕОСМЫСЛЕНИИ ПРОШЛОГО: КРАХ МЕЖДУМОРЬЯ

Теміров В. И.

В статье критически анализируется современная концепция украинской исторической школы, направленная на унификацию событийных процессов прошлого с европейской исторической мыслью. Особо отмечается, что данный процесс ведёт к переоценке исторических событий. Для примера, берётся период истории Украины XVI – XVII вв. Обращается внимание на недопустимость подмены базовых понятий: народной борьбы на казацкую войну. В выводах автор подчёркивает основную суть трагедийного процесса политического распада Междуморья.

Ключевые слова: казаки, восстание, кризис, шляхта, Речь Посполитая, уния, Богдан Хмельницкий.

MODERN TRENDS AND HISTORICAL RESPONSIBILITY IN THE RETHINKING OF THE PAST: THE DESTRUCTION OF THE INLAND SEA

Temirov V. I.

The article critically analyzes the modern concept of the Ukrainian historical school, which aims to unify the effective processes of the past to European historical thought. It is especially noted that this process leads to a new interpretation of historical events. For a sample, a period is taken from the history of Ukraine in the sixteenth and seventeenth centuries. Attention is drawn to the inadmissibility of replacing the basic concepts: the people's struggle for the Cossack war. In the conclusions, the author emphasizes the main essence of the tragic process of political disintegration of the Inter-Mediterranean region.

Keywords: *cossacks, insurrection, crisis, gentry, Rzecz Pospolita, union, Bohdan Khmelnytskyi.*

Постановка проблеми. Національно-визвольний рух українського народу від панської неволі Речі Посполитій під супроводом гетьмана Богдана Хмельницького, або «Велика козацька війна» за термінологією західноєвропейської історіографії – це найважливіша історична подія загальноєвропейського й загальносвітового масштабу. [1] Вона стоїть поряд з такими епохальними подіями, що формували сучасний вигляд Європи та світу, як гуситські війни XV ст., селянська війна у Німеччині XVI ст., релігійні війни кардинала Ришельє у Франції, революційний підйом балканських народів проти османських поневолювачів у XIX ст., антимонольське повстання Китаю у XIV ст. або тайпинський рух у другій пол. XIX ст. [2, 7, 8]

Аналіз досліджень і публікацій. Починаючи з XVII ст. та по теперішній час багато видатних істориків, дипломатів і політичних діячів як вітчизняної (П. Скарга, М. Грушевський, П. Кулиш, Д. Бантиш-Каменський, В. Ліпінський, Ю. Мицик, Н. Полонська-Василенко та ін.), так і закордонної наукової школи присвятили свої роботи вивченню цього періоду з історії обох держав. У цьому зв'язку особливий інтерес для нас становлять праці польських авторів, як протилежної сторони

суспільно-політичного конфлікту (С. Твардовський, К. Опалинський, С. Томашевський, М. Нагельський, С. Вержибовський, Л. Кубала тощо), що прагнула забезпечити свій стратегічний, національно-ідеологічний і релігійний гегемонізм в описуваних подіях та претендувала на історичну справедливість.

Саме з цих позицій польські науковці відзначають загальний зміст описуваного протистояння. Так вже у самій текстологічній формі – «Велика козацька війна», – яку польська, західна та новітня українська історична школа (особливо у сфері публічної історії) використовують, звертаючись до періоду народно-козацьких повстань на землях, приєднаних до складу Речі Посполитій за Люблінської унії 1569 р. (територія сучасної України), криється концептуальна парадигма односторонньої історичної відповідальності українського козацтва у справі руйнування господарсько-міцного, заможного-фінансового і шляхетсько-демократичного державного утворення Польської корони й Литовського князівства [13, 15].

За дужки у назві війни, з метою маскування її глибинних причинних зв'язків непримиренності класового протистояння, виноситься головна ідеологічна суть, а саме: загальнонародний, національний, становий (етнічно-український) характер конфлікту. Бо саме таку суть селянської помсти – люду, доведеного непомірною пансько-шляхетською експлуатацією до безправного, рабського стану – відображало у 1648 р. народно-козацьке повстання, що привело Річ Посполиту на межу геополітичної катастрофи [1, 3, 4, 5, 6]. Найбільша та багата держава Європи, що розкинулася від Балтійського до Чорного морів, яка мала наймогутніше «посполітне рушення» військо, була оплотом католицизму на Сході, а також головним постачальником до європейського ринку різноманітної сировини та готових виробів – зерна, м'яса, солі, меду, корабельної деревини, зброї і ювелірних прикрас, – опинилась під нищівним ударом з боку підвладного населення православного віросповідання.

Мета статті. Тому головна мета статті, у баченні автора, – це об'єктивний погляд на спільну історичну подію, та попередження проти беззастережного прийняття

західноєвропейської моделі (концепції) транслявання історичних процесів, що призведе до небажаних наслідків у розвитку вітчизняної історичної науки, а саме: нівелювання української думки, втрати світових історичних позицій та самоповаги, права на самотність у висловлюванні свого бачення перебігу минулих подій.

Виклад основного матеріалу. Величезне повстання було наслідком майже піввікового ланцюга козацьких виступів та війн, що починалися як чергові походи за правдою до «заступника нашого, короля Варшавського» та миттєво переростали у народні бунти [4, 5].

Криза 1648 р. закономірно виявила той останній рубіж польської державності, з якого починалася національна трагедія польського народу: роз'єднання, втрата споконвічних земель, зникнення держави. Не зумівши впоратись з ситуацією у рідкі моменти рівноваги сил, змінитися під нові обставини, Польща історично приречила себе до політичної втрати суверенітету. Приблизно за сто років поспіль, вона як держава вже буде розглядатися на карті Європи не як гідний поваги партнер або потужний союзник, а як перехідний територіальний приз найсильніших країн Старого Світа.

Польські історики, що вочевидь справедливо вказують на саме такі віддалено-трагічні наслідки війни козаків (а за фактом всієї України) з Річчю Посполитою, по більшій частині й сьогодні не згодні брати на себе тягар історичної відповідальності за об'єктивну сутність польсько-української боротьби XVI-XVII ст., спровокованої, насамперед, колоніальною безвідповідальністю шляхетської експансії та визначенням ролі українського народу у господарсько-політичній системі королівства як людей другого сорту [13, 14, 15].

Адже одержавши у 1569 р. до себе в унію жадане Литовське князівство, хоча і розорене у прибалтійських землях Лівонською війною, Польща автоматично здобувала величезні території родючих земель, лісів і рік України, чисельне податне населення та робочі руки, а також неозору східну кордонну лінію, яку, при бажанні (захищаючись або товаришуючи з Бахчисараєм), можна було відсовувати на схід крізь Дике поле

аж до Слобожанщини або навіть далі. Ця, а також наступна релігійна Брестська унія 1596 р., внутрішні та зовнішні ускладнення сусідів (смути у Московщині, навали турків на Відень, суперництво Англії, Австрії та Франції за європейське лідерство) давали польському правлячому класу на рубежі XVI – XVII ст. колосальні переваги та перспективи розвитку власної торгово-економічної і військово-політичної бази держави. Іншими словами, унія виводила Польське королівство до безумовних лідерів старої Європи [8, 9].

Але той час, що прийшов слідом за Великими географічними відкриттями, реформацією релігійних та естетичних почуттів європейців, час суспільного меркантилізму й кальвінізму, зіткнення держав і народів політично тісного континенту на ґрунті зростаючої економічної конкуренції – вкрай жорстко диктував умови централізації вищої державної влади в руках єдиного національно-орієнтованого центру. Так було у Франції, де кардинал Ришельє зачавив економічний протестантизм гугенотів; так було у Англії, де Кромвель силоміць розігнав галасливе парламентське «охвістя»; так було у Швеції, де парламент схвалював усі дії свого короля по округленню кордону держави; так було в Росії, де паралельно з швидким відновленням самодержавної влади Москви йшло освоєння нових земель Сибіру та Далекого Сходу до границь Китаю.

І тільки шляхетська Польща, маючи погрози з півночі, сходу й півдня, не спромоглась зібрати під тверду королівську владу своє фінансово-незалежне й економічно самодостатнє панство. Відчувши торгово-економічні перспективи східної колонізації, польський правлячий клас ринувся активно огорожувати нові землі разом із проживаючими на них українськими «хлопами», силою заганняючи останніх у кріпосну неволю. Експлуатація й торговельний оборот давали величезні прибутки, що здебільшого витрачалися на задоволення сумнозвісного «ясновельможного гонору», поширеного у правлячому прошарку суспільства [10, 12]. Шляхтич дивився на короля, як на першого серед рівних, на Сейм – як на з'їзд лобістських угруповань. Дуже часто інтереси держави і магната розходилися у самий відповідальний момент

життя країни, що вирішував її долю, наприклад, у ході війни. (На той час Європа вже стало воювала постійною армією професіоналів, нерідко найманих, а польський феодал все ще мав змогу будь-коли самовільно покинути військо та повернутися у свій маєток для ведення торгівельних операцій або розваги.) [6].

Саме така несумісна комбінація панської вільності й державного завдання і була причиною розпаду великої країни в момент історичних випробувань. Після «Любліна», зіштовхнувшись впритул з козацьким фактором і православним народом, Варшава так і не спромоглася виробити життєздатного механізму ідейного, культурного та господарського об'єднання своїх земель. Ідучи шляхом відвертого придушення православ'я та окатоличення України, закріпачення вільних селян, маніпулювання козацьким реєстром та підкупу козачої верхівки, скасування наданих козакам обіцянок, Річ Посполита перейшла можливу межу мирного співіснування суспільних класових інтересів [6, 11, 12, 14].

Ось чому з кінця XVI ст. локальні народно-козацькі повстання (Наливайко, Косинський, опришки) становили невід'ємну частину повсякденного життя шляхетської монархії. На початку XVII ст. вони вже почали охоплювати усю країну від Балтійського до Чорного морів (повстання 1625 р., 1630-32 рр., 1637-38 рр., 1648-56 рр.) [3, 4, 5, 7]. Внутрішній розлад призвів до втрати Польщею політичних і економічних досягнень у Європі, зробив її легким добутком сусідів – у першу чергу Швеції і Османської імперії (Кримського ханства) [5, 6]. Поліпшила свої позиції й Московська держава, отримавши кордон по Дніпру на півдні й повернувши частину білоруських земель. [11] Ці події безсумнівно посилили тяжкий стан польської корони, але головним фактором саморозпаду країни продовжував залишатися внутрішній соціальний процес польсько-українського (шляхетсько-українського) протистояння, що призвів на правобережжі Дніпра до повного спустошення краю – Руїни.

Висновки. Таким чином шляхетська феодальна вільність та колоніальна панівна політика, внутрішня суспільна

невпорядкованість, безсилля королівської влади вкупі із примусовим покатоличенням православного українського населення, а також ударами ззовні (турки, шведи, німці, росіяни), призвели до зникнення зі світової політичної сцени колись потужної і процвітаючої держави Європи – Речі Посполитої, що розкинулася у XVI ст. від «можа до можа».

Список використаних джерел

1. Бантиш-Каменський Д.М. Історія Малої Росії. Ч.1. / Д.М. Бантиш-Каменський. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://library.kr.ua/elib/history/part1.html>. – Назва з екрана.
2. Бокщанин А.А., Непомнин О.Е., Степутина Т.В. История Китая: Древность, Средневековье, Новое время. – М.: Восточная литература, 2010. – 600 с.
3. Грушевський М. С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. Т.6 / Редкол.: П.С.Сохань (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1995. – 680 с. – (Пам'ятки іст. думки України). [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://archeos.org.ua/?page_id=1522. - Назва з екрана.
4. Там само Т.7 / Редкол.: П.С.Сохань (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1995. – 628 с. – (Пам'ятки іст. думки України). [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://archeos.org.ua/?page_id=1522. - Назва з екрана.
5. Там само Т.8 / Редкол.: П.С.Сохань (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1995. – 856 с. – (Пам'ятки іст. думки України). [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://archeos.org.ua/?page_id=1522. - Назва з екрана.
6. Там само Т.9 / Редкол.: П.С.Сохань (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1997. – 776 с. – (Пам'ятки іст. думки України). [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://archeos.org.ua/?page_id=1522. - Назва з екрана.
7. История Востока. В 6 т. Т. 2. Восток в средние века / Гл. редкол. : И90 Р.Б. Рыбаков (пред.) и др.; [Отв. ред. Л.Б. Алаев, К.З. Ашрафян]. – М.: Вост. лит., 2002. – 716 с.: карты. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://book.ivran.ru/f/istoriya-vostoka-tom-2-vostok-v-srednie-veka-2002.pdf>. - Назва з екрана.

8. История средних веков. Том 2' \Л. М. Брагина, Ю. М. Сапрыкин, А. Н. Чистозвонов и др.; Под ред. З. В. Удальцовой и С.П. Карпова – Москва: Высшая школа, 1991 – с.400 [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000210/index.shtml>. – Назва з екрана.
9. Отпадение Малороссии от Польши (1340-1654) : Т. 1-3 / П.А. Кулиш. – Москва: Унив. тип., 1888-1889. – 3 т.; 26. Т. 1. – 1888. – 283 с. [Электронный ресурс] // Режим доступа: [http://chtyvo.org.ua/authors/ Kulish/ Отпадение_Malorossyy_ot_Polshy_1340-1654_Tom_1_ros/](http://chtyvo.org.ua/authors/Kulish/Отпадение_Malorossyy_ot_Polshy_1340-1654_Tom_1_ros/). – Назва з екрана.
10. Там само Т. 2. – 1888. – 399 с. [Электронный ресурс] // Режим доступа: [http://chtyvo.org.ua/authors/ Kulish/ Отпадение_Malorossyy_ot_Polshy_1340-1654_Tom_2_ros/](http://chtyvo.org.ua/authors/Kulish/Отпадение_Malorossyy_ot_Polshy_1340-1654_Tom_2_ros/). – Назва з екрана.
11. Там само Т. 3. [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://chtyvo.org.ua/authors/Kulish/Отпадение_Malorossyy_ot_Polshy_1340-1654_Tom_3_ros/. – Назва з екрана.
12. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т.1 До середини XVII століття. – 3-тє від. – К.: Либідь, 1995. – 672 с.
13. Wierzbovski S. Konnotata wypadków w domu i kraju zaszytych od 1634 do 1689/ Wid J.K. Załuski. - Lipsk, 1858. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/aresults?action=SearchAction&QI=0CF05D6A6C43D2220FCC6831799C1E3-2>. – Назва з екрана.
14. Kubala L. Wojna moskiewska r.1654-1655 / L. Kubala. – W., 1910 – S. 371. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://dlibra.bibliotekaelblaska.pl/publication/22765>. – Назва з екрана.
15. Samuel Twardowski. Woyna domowa z-kozaki i Tatary, Moskwą, potym Szwedami, i zwęgry, przez lat dwanasie Zą Pánowania Najjásniejszego Jana Kazimierza Krola Polskiego Tocząca się. – Calisii., 1681. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/doccontent?id=212521>. - Назва з екрана.

References

1. Bantysh-Kamenskyi D.M. Istoriiia Maloi Rosii. CH.1. / D.M. Bantysh-Kamenskyi [Elektronnyi resurs] // Rezhym dostupu: <http://library.kr.ua/elib/history/part1.html>. – Nazva s ekrana.
2. Bokshchanin A.A., Nepomnin O.E., Stepulina T.V. Istoriiia Kitaia: Drevnost, Srednevekovie, Novoe vremia. – M.: Vostochnaia lyteratura, 2010. – 600 s.
3. Hrushevskii M. S. Istoriiia Ukrainy-Rusy: V 11 t., 12 kn. T.6 / Redkol.: P.S.Sokhan (holova) ta in. – K.: Nauk. dumka, 1995. – 680 s. – (Pamiatky ist. dumky Ukrainy). [Elektronnyi resurs] // Rezhym dostupu: http://archeos.org.ua/?page_id=1522. – Nazva s ekrana.
4. Tam samo T.7 / Redkol.: P.S.Sokhan (holova) ta in. – K.: Nauk. dumka, 1995. – 628 s. – (Pamiatky ist. dumky Ukrainy). [Elektronnyi resurs] // Rezhym dostupu: http://archeos.org.ua/?page_id=1522. – Nazva s ekrana.
5. Tam samo T.8 / Redkol.: P.S.Sokhan (holova) ta in. – K.: Nauk. dumka, 1995. – 856 s. – (Pamiatky ist. dumky Ukrainy). [Elektronnyi resurs] // Rezhym dostupu: http://archeos.org.ua/?page_id=1522. – Nazva s ekrana.
6. Tam samo T.9 / Redkol.: P.S.Sokhan (holova) ta in. – K.: Nauk. dumka, 1995. – 776 s. – (Pamiatky ist. dumky Ukrainy). [Elektronnyi resurs] // Rezhym dostupu: http://archeos.org.ua/?page_id=1522. – Nazva s ekrana.
7. Istoriiia Vostoka. V 6 t. T. 2. Vostok v srednie veka / Hl. redkol.: Y90 R.B. Rybakov (pred.) y dr.; [Otv. red. L.B. Alaev, K.Z. Ashrafian]. – M.: Vost. lyt., 2002. – 716 s.: karty. [Elektronnyi resurs] // Rezhym dostupu: <https://book.ivran.ru/f/istoriya-vostoka-tom-2-vostok-v-srednie-veka-2002.pdf>. – Nazva s ekrana.
8. Istoriiia srednykh vekov. Tom 2' \L. M. Brahina, YU. M. Saprykin, A. N. Chistozvonov y dr.; Pod red. Z. V. Udaltsovoi y S.P. Karpova - Moskva: Vysshaia shkola, 1991 – s.400 [Elektronnyi resurs] // Rezhym dostupu: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000210/index.shtml>. – Nazva s ekrana.

9. Otpadenye Malorossii ot Polshy (1340-1654) : T. 1-3 / P.A. Kulysh. – Moskva: Univ. tip., 1888-1889. – 3 t.; 26. T. 1. – 1888. – 283 s. [Elektronnyi resurs] // Rezhym dostupu: http://chtyvo.org.ua/authors/Kulish/Otpadenye_Malorossyy_ot_Polshy_1340-1654_Tom_1_ros/. – Nazva s ekrana.
10. Tam samo T. 2. – 1888. – 399 s. [Elektronnyi resurs] // Rezhym dostupu: http://chtyvo.org.ua/authors/Kulish/Otpadenye_Malorossyy_ot_Polshy_1340-1654_Tom_2_ros/. – Nazva s ekrana.
11. Tam samo T. 3. [Elektronnyi resurs] // Rezhym dostupu: http://chtyvo.org.ua/authors/Kulish/Otpadenye_Malorossyy_ot_Polshy_1340-1654_Tom_3_ros/. – Nazva s ekrana.
12. Polonska-Vasylenko N. Istoriiia Ukrainy: U 2 t. T.1 Do seredyny XVII stolittia. – 3-te vid. – K.: Lybid, 1995. – 672 s.
13. Wierzbovski S. Konnotata wypadkow w domu i kraiu zaszlych od 1634 do 1689/ Wid J.K. Zaluski. – Lipsk, 1858. [Elektronnyi resurs] // Rezhym dostupu: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/aresults?action=SearchAction&QI=0CF05D6A6C43D22220FCC6831799C1E3-2>. – Nazva s ekrana.
14. Kubala L. Woina moskowska r.1654-1655 / L. Kubala. – W., 1910 – S. 371. [Elektronnyi resurs] // Rezhym dostupu: <http://dlibra.bibliotekaelblaska.pl/publication/22765>. – Nazva s ekrana.
15. Samuel Twardowski. Woina domowa z-kozaki i Tatary, Moskwą, potym Szwedami, i zwęgry, przez lat dwanasie Za Panowania Nayiasnieyszego Jana Kazimierza Krola Polskiego Toczaca sie. – Calisii., 1681. [[Elektronnyi resurs] // Rezhym dostupu: <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/doccontent?id=212521>. – Nazva s ekrana.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Теміров Володимир Іванович – здобувач вищої освіти ступеня «магістр» групи ІАІ-16зм *Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 93400, Україна, Луганська обл., м. Сєвєродонецьк, пр-кт Центральний, 59а, каб.320
e-mail: temirov@pravo-snu.lg.ua

ДАНЫЕ ОБ АВТОРЕ

Темиров Владимир Иванович – соискатель высшего образования на степень «Магистр» группы ИАИ-16зм Восточноукраинского национального университета имени Владимира Даля. 93400, Украина, Луганская обл., г. Северодонецк, пр-кт Центральный, 59а, каб. 320
e-mail: temirov@pravo-snu.lg.ua

DATA ABOUT AUTHOR

Temirov Volodymyr Ivanovych – is a master student, a competitor of higher education of the IAI-16 group of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University. V. Dalh EUNU. 93400, Ukraine, Lugansk region, m. Severodonetsk, Prospect Central, 59a, office 320.
e-mail: temirov@pravo-snu.lg.ua

УДК 930.253

ДО ПИТАННЯ ПРО СПЕЦИФІКУ АРХІВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИВЧЕННЯ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС)

Барановська Н. П.

Метою статті є надання якомога повної інформації стосовно реальних процесів, пов'язаних з аварією на Чорнобильській АЕС та ліквідацією її наслідків. Особливе місце тут посідають архівні джерела в силу накопичення у фондах величезного масиву конкретно-історичної інформації про цю ситуацію, дії влади та реакції суспільства. Передусім це фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України та Центрального державного архіву громадських об'єднань, а також Центральний партійний архів при ЦК КПРС та колишній Центральний державний архів народного господарства СРСР. Більш широка інформація з проблеми представлена у відомих архівах. Серед них: